

ЛЕВИЦЬКА Людмила⁴⁰

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна

ORCID: 0000-0002-9955-0453

E-mail: Ludmbogd@ukr.net

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ У МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ІСТОРІЇ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ В УНІВЕРСИТЕТІ

Розкрито аспекти формування цінностей та ціннісних професійних орієнтацій студентської молоді у закладах вищої освіти України (далі – ЗВО); підходи до трактування сутності понять «цінності», «професійні цінності», «ціннісні професійні орієнтації» у науковій парадигмі. Досліджено сучасний стан формування професійних цінностей студентської молоді у фаховій підготовці закладів вищої освіти; теоретично обґрунтовано педагогічні умови формування професійних цінностей майбутніх фахівців у професійній підготовці.

Ключові слова: цінність, професійна цінність, формування професійних цінностей, педагогічні умови.

***The Formation of Value Orientations of Future History Teachers in the Process of Studying at the University.** The publication indicates some important areas of digital transformation of professional education. Useful initiatives of Ukraine's cooperation with European countries in the vector of development of directions of digital transformation of professional education are considered.*

Keywords: Value, Professional Value, Formation of Professional Values, Pedagogical Conditions.

Вступ. Аспекти формування ціннісних орієнтацій у студентської молоді набувають особливої гостроти за сучасних умов, оскільки нова модель вищої освіти має базуватися на цінностях, професійних цінностях, засадах демократизму й гуманізму, сприяти створенню умов для особистісного розвитку, самореалізації студентської молоді.

Педагогам належить провідна роль у формуванні майбутніх творців нового життя в Україні, у вихованні у них національної свідомості, політичної культури, духовно-етичних якостей і культури поведінки особистості, у вихованні патріотизму та формуванні культури міжетнічних відносин, планетарної свідомості. Однак й сам педагог має бути гідним громадянином своєї держави з чітко визначеними моральними цінностями, пріоритетами. Тож постає проблема формування у майбутніх фахівців закладів вищої освіти (далі – ЗВО) ціннісних орієнтацій, соціальної позиції, яка ґрунтується на цінностях і професійних цінностях.

Сформована соціальна позиція сучасної студентської молоді визначається соціальною зрілістю, впливає на рівень громадянської свідомості, забезпечує засвоєння основних цінностей і моральних норм демократичного суспільства,

⁴⁰ ©ЛЕВИЦЬКА Людмила (LEVYTSKA Ludmila)

оволодіння інструментарієм для аналізу та прийняття оптимальних рішень у конкретних життєвих і професійних ситуаціях [5].

Аналіз теоретико-методологічних розробок у галузі педагогіки, вивчення досвіду їх практичної реалізації в процесі професійної діяльності педагогів щодо формування професійних цінностей уможливили констатацію суперечностей, що потребують розв'язання між нагальною потребою суспільства у високопрофесійних фахівцях для вищої школи зі сформованими професійними цінностями й неповною реалізацією аксіологічного складника процесу вузівської підготовки майбутніх педагогів; зростаючим рівнем професійних вимог до особистості педагога вищої школи, його професійних цінностей і недостатньою спрямованістю освітнього процесу ЗВО на забезпечення й впровадження спеціально розроблених педагогічних умов; наявними можливостями ЗВО щодо формування професійних цінностей у майбутніх педагогів і фрагментарністю їх реалізації в аудиторній та позааудиторній роботі.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати сутність цінностей і професійних цінностей молоді, педагогічні умови формування професійних цінностей студентської молоді в професійній підготовці ЗВО України.

Методи і підходи. Основні поняття теорії цінностей відображено в українській філософській літературі (дослідження В. Андрущенко, В. Кременя, В. Молодиченка, Б. Чижевського та ін.) і працях зарубіжних учених (А. Маслоу, К. Роджерса, В. Франкла та ін.). Науковці визначили категоріальний апарат теорії цінностей, розробили основні методологічні положення, відповідно до яких цінності розглядають як взаємозв'язок об'єктивного і суб'єктивного, відносного й абсолютного, тобто природного характеру цінностей і ставлення до них. Логіко-гносеологічний, соціально-культурний і психолого-педагогічний аспекти категорії «цінності» розкрито в дослідженнях І. Беха, М. Боришевського, В. Воякової, В. Малахова, Л. Москальової, М. Окси, З. Павлютенкової та ін. З другої половини 80-х рр. минулого століття в руслі філософії освіти починають окреслюватися загальні контури педагогічної аксіології як вчення про цінності (І. Зязюн, В. Лутай, Є. Павлютенков, Т. Троїцька, Г. Філіпчук та ін.).

Існують різні погляди на суть цінності: це поняття, значення якого полягає у здатності задовольняти потреби й інтереси особистості (О. Дробницький, А. Здравомислов); особлива значущість речей, явищ, процесів, ідей для життєдіяльності суб'єкта, його потреб та інтересів (В. Тугаринов); форма прояву людиною різного ставлення до предмета, події, явища тощо (В. Василенко); специфічне утворення свідомості; особлива індивідуальна реальність, яка має особливу значущість для суб'єкта, котрий її переживає (І. Бех, Л. Виготський, В. Малахов, С. Рубінштейн); особлива індивідуальна реальність, суть якої

полягає в її «позитивній» значущості (Б. Додонов), що має вирішальне значення у процесі життєдіяльності людини [3].

У педагогічних дослідженнях проблеми цінностей розкриваються в єдності з іншими важливими напрямками навчання та виховання: у системі громадянського національного, морального, естетичного й трудового виховання; цінностями родинного виховання; особливостями формування цінностей у різні вікові періоди життя людини – підлітків і старшокласників, студентів [7].

Заслуговує на увагу розгляд дослідниками сутності терміну «ціннісні орієнтації» (фр. orientation – установка) як відносно стійкої системи спрямованості інтересів і потреб особистості на певну ієрархію життєвих цінностей, схильність у наданні переваги певним цінностям у різних життєвих ситуаціях, спосіб розрізнення особистісних явищ і об'єктів за рівнем їхньої значущості для людини. Ціннісні орієнтації – важливі елементи структури особистості. Це внутрішній компонент свідомості та самосвідомості людини. Як і цінності, вони відіграють дуже активну роль у визначенні спрямованості моральної діяльності особистості; є досить стійкою системою, основними її детермінантами виступають матеріальні умови життєдіяльності, рівень загальної культури, переконання, нахили, здатності, здібності людини, особистісні смисли, моральні принципи, система цінностей особистості, суспільства чи якоїсь окремої референтної групи. Вони формуються у процесі соціалізації, виконання соціальних ролей, засвоєння системи суспільних цінностей.

У структурі людської діяльності ціннісні орієнтації тісно пов'язані з пізнавальними й вольовими якостями особистості. У процесі спільної діяльності, яка визначає взаємини людей у групах, складаються групові ціннісні орієнтації. Система ціннісних орієнтацій утворює змістовий бік спрямованості особистості та виявляє внутрішню основу її ставлень до дійсності. Розвинуті ціннісні орієнтації особистості – це показник її зрілості та сформованості, нерозвиненість ціннісних орієнтацій – ознака інфантилізму. Ціннісні орієнтації істотно впливають на стиль мислення, спосіб життя, перебіг емоційних процесів [2, 3, 4].

Процес формування «професійних цінностей» студентської молоді має враховувати особливості студентського віку: спрямованість на різні рольові позиції, прагнення підтвердити правильність вибору професії, активне залучення до більш діяльнісних стосунків, опосередковані системою суспільних цінностей та ідеалів тощо. Для забезпечення успішного процесу формування професійних цінностей студентів ЗВО необхідно дотримувати таких *педагогічних умов* [2]:

1) формування позитивної мотивації майбутніх фахівців до професії та необхідності етичної регламентації власних професійних дій, в основу якої

покладено активізацію навчально-пізнавальної діяльності студентів (набуття ними значущих професійних мотивів, які забезпечують гармонійний процес становлення фахівця, його стійкий інтерес до оволодіння знаннями, уміннями, навичками педагогічної роботи, зацікавленість різними складниками професійної діяльності та бажання мати позитивний результат своєї роботи); урізноманітнення форм і методів навчання; зміни в робочих програмах навчальних дисциплін («Вступ до спеціальності» тощо); демонстрація соціальних відеороликів, сутнісне насичення яких відповідало блокам професійних цінностей, що формуються в процесі фахової підготовки (гуманістичний, деонтологічний, комунікативний, компетентнісний, емоційно-вольовий та організаційний);

2) формування професійних цінностей фахівців у процесі фахової підготовки, який співвідноситься з реалізацією таких етапів механізму формування професійних цінностей фахівців, як: етап реагування (містить підетапи: підпорядковане реагування, добровільне реагування, задоволення від реагування), етап засвоєння професійних цінностей (містить підетапи: прийняття професійних цінностей, превалювання професійних цінностей, переконаність), етап організації професійних цінностей (містить підетапи: концептуалізація професійних цінностей, організація системи професійних цінностей);

3) забезпечення системності та комплексності в самооцінці професійної діяльності, самопізнанні щодо набуття груп професійних цінностей, зокрема, гуманістичних, деонтологічних, комунікативних, компетентнісних, емоційно-вольових, організаційних, що передбачає проведення систематичної комплексної діагностики ефективності формування професійних цінностей під час фахової підготовки.

У процесі впровадження зазначених умов дослідники [2] розкрили регулятивні механізми забезпечення професійного ставлення студентів до сформованості професійних цінностей: збагачення змісту особистісно зорієнтованим, ціннісно й емоційно насиченим матеріалом, усвідомлення студентами вагомості здобутих знань, норм і цінностей майбутньої професійної діяльності; організація інтерактивного навчання (метод мозкового штурму, творчий діалог, метод часового обмеження, метод несподіваних скорочень, метод нових варіантів, метод абсурду тощо); створення ситуацій успіху й партнерства як навчального співробітництва; орієнтація освітнього процесу на формування індивідуально особистісної позиції студента тощо [2].

Основні результати. Здійснений історичний аналіз науково-педагогічної літератури дає підстави стверджувати, що більшість публікацій другої половини ХХ ст. розглядали професійні цінності як систему фіксованих орієнтирів

особистості (В. Водзинська), як стійке явище в межах певної диспозиційної структури особистості (В. Ядов), особливі продукти духовної діяльності людини (А. Здравомислов). Отже, домінантою наукової проблематики цінностей, професійних цінностей у ХХ ст. був той факт, що їх практична реалізація в житті відбувалася одночасно з їх перетворенням у норми.

Встановлено, що існує чимало класифікацій цінностей, зокрема розрізняють два типи цінностей: ті, що задовольняють насущні потреби людини, обслуговують самоствердження людської особистості, та ті, що творять і відроджують особистість у принципово новій якості. Класифікують цінності також на вітальні й соціальні, де людину і людство визначають як вищі цінності буття, матеріальні й духовні. Серед духовних цінностей можна виокремити моральні, естетичні, пізнавальні тощо. Духовні цінності – це сфера суспільної свідомості, вони тяжіють до духовної сфери суспільного життя. В етиці категорією, що позначає вищу цінність, є добро, яке відображає абсолютне, ідеально досконале. Вищими моральними цінностями є правда, справедливість, щастя, сенс життя, любов, дружба, бо усвідомлення цих понять істотно впливає на поведінку та свідомість людини.

Виховний процес підготовки студентів до професійної діяльності у ЗВО є інтегральним утворенням, що має складну динамічну структуру, компоненти якої перебувають в єдності й взаємозв'язку, а сама структура виховання ціннісних професійних орієнтацій студентської молоді у ЗВО України перебуває в постійному розвитку і перетворенні.

Виховання ціннісних професійних орієнтацій студентів на етапі навчання у ЗВО становить цілісний процес, проте для забезпечення його оптимізації в структурі професійної готовності виокремлюють різні компоненти: мотиваційний, інтелектуальний, змістовий, пізнавальний, емоціональний, вольовий, операційний, ціннісно-смісловий, оцінний, комунікативний, дидактичний та ін.

Висновки. На основі аналізу філософської і психолого-педагогічних праць з'ясовано, що проблема формування цінностей та професійних цінностей студентської молоді у ЗВО не набула всебічного наукового вивчення. До професійно значущих якостей майбутнього фахівця відносимо якості, що потрібні в діяльності фахівців певної професії, які впливають на успішність навчальної діяльності, дають можливість найбільш повно реалізувати особистісний потенціал і розвиток яких забезпечує у подальшому високу якість професійної діяльності.

Професійні цінності розвивалися відповідно до еволюції історичних і соціально-культурних цінностей як єдність високої духовності й моралі, що так

само вплинуло на якість підготовки фахівців ЗВО. Міждисциплінарний контекст аналізу понять «цінності» та «професійні цінності», урахування соціокультурних і психологічних детермінант професійної підготовки майбутніх фахівців з педагогіки вищої школи зумовили визначення «професійних цінностей» як комплексного багаторівневого утворення, певної системи координат і відповідних регулятивів процесу професійної діяльності фахівця.

Професійні цінності студентської молоді уособлюють професійну відповідальність, сутнісно-змістовне насичення педагогічної роботи, її моральний аспект, певні принципи та конкретні професійні стосунки з студентами, колегами, представниками різних суспільних інститутів).

З'ясовано особливості професійних цінностей фахівців з педагогіки вищої школи, що ґрунтуються на деонтологічній парадигмі певних норм педагогічної роботи. Виокремлено основні блоки професійних цінностей майбутніх фахівців з педагогіки вищої школи, які містять групи професійних цінностей, що формуються у процесі фахової підготовки, а саме: гуманістичний блок (терпіння, доброзичливість, доброта, чуйність, альтруїзм); деонтологічний блок (толерантність, тактовність, стриманість, коректність, конфіденційність); комунікативний блок (контактність, увічливість, відвертість, відкритість, уважність); компетентнісний блок (відданість справі, обізнаність, об'єктивність, працелюбність, освіченість); емоційно-вольовий блок (наполегливість, рішучість, активність, оптимістичність); організаційний (дисциплінованість, пунктуальність, зосередженість, охайність, зібраність).

Теоретично обґрунтовано педагогічні умови формування професійних цінностей студентів ЗВО у професійній підготовці: формування позитивної мотивації майбутніх фахівців до професії та необхідності етичної регламентації власних професійних дій; оновлення навчально-методичного забезпечення та сутнісно-змістовного насичення фахової підготовки майбутніх педагогів (за рахунок розроблення й впровадження спецкурсу та збагачення змісту фахових дисциплін аксіологічним компонентом); забезпечення системності й комплексності в самооцінці професійної діяльності, самопізнанні щодо набуття груп професійних цінностей, зокрема, гуманістичних, деонтологічних, комунікативних, компетентнісних, емоційно-вольових, організаційних.

Встановлено, що механізм формування професійних цінностей у майбутніх фахівців з педагогіки вищої школи охоплює такі етапи:

- 1) сприйняття (усвідомлення, готовність до сприйняття, вибіркова увага до сприйняття);
- 2) реагування (підпорядковане реагування, добровільне реагування, задоволення від реагування);

- 3) засвоєння професійних цінностей (прийняття професійних цінностей, превалювання професійних цінностей, переконаність);
- 4) організація професійних цінностей (концептуалізація професійних цінностей, організація системи професійних цінностей);
- 5) використання професійних цінностей (інтеріоризація професійних цінностей, використання професійних цінностей у діяльності).

Список використаних джерел:

1. Бех І. Д. Виховання особистості: [навч. посіб.] Київ : Либідь, 2008. 848 с.
2. Гордєєва К. С. Професійні цінності в системі соціально-педагогічної роботи: психологічний аспект. *Гуманізація навчально-виховного процесу*: зб. наук. пр. / [за заг. ред. В. І. Сипченка]. Слов'янськ, 2014. Вип. LXVIII, ч. I. С. 182–188.
3. Енциклопедія освіти / голов. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
4. Етика: [навч. посіб.] / В. О. Лозовой, М. І. Панов, О. А. Стасевська та ін. Київ : Юрінком Інтер, 2002. 224 с.
5. Калашнікова Л. Ю. Умови формування соціальної позиції студента. *Педагогіка та психологія*. 2014. Вип. 45. С. 125–134.
6. Соловей М. І., Кудіна В. В., Спіцин Є. С. Професійно-педагогічна підготовка майбутнього вчителя в кредитно-модульній системі організації навчання : [навч. посіб.]. Київ : Ленвіт, 2013. 414 с.
7. Цінності освіти і виховання : наук.-метод. зб. / АПН України, Центр інформації та документації Ради Європи в Україні ; ред. О. В. Сухомлинська. Київ : [б. в.], 1997. 224 с.

References:

1. Bekh I. D. Vychovannia osobystosti: [navch. posib.] Kyiv : Lybid, 2008. 848 s.
2. Hordieieva K. S. Profesiini tsinnosti v systemi sotsialno-pedahohichnoi roboty: psykholohichni aspekt. *Humanizatsiia navchalno-vykhovnoho protsesu* : zb. nauk. pr. / [za zah. red. V. I. Sypchenka]. Sloviansk, 2014. Vyp. LXVIII, ch. I. S. 182–188.
3. Entsyklopediia osvity / holov. red. V. H. Kremen. Kyiv : Yurinkom Inter, 2008. 1040 s.
4. Etyka: [navch. posib.] / V. O. Lozovoi, M. I. Panov, O. A. Stasevska ta in. Kyiv : Yurinkom Inter, 2002. 224 s.
5. Kalashnikova L. Yu. Umovy formuvannia sotsialnoi pozytsii studenta. *Pedahohika ta psykholohiia*. 2014. Vyp. 45. S. 125–134.
6. Solovei M. I., Kudina V. V., Spitsyn Ye. S. Profesiino-pedahohichna pidhotovka maibutnoho vchytelia v kredytno-modulnii systemi orhanizatsii navchannia : [navch. posib.]. Kyiv : Lenvit, 2013. 414 s.
7. Tsinnosti osvity i vykhovannia : nauk.-metod. zb. / APN Ukrainy, Tsentr informatsii ta dokumentatsii Rady Yevropy v Ukraini ; red. O. V. Sukhomlynska. Kyiv : [b. v.], 1997. 224 s.

